

NÄR VÅR- BLEV HÖSTEUROPA

KJELL ALBIN ABRAHAMSON

I Östeuropa görs storartade insatser för att bygga upp fungerande demokratier och ekonomier. Men från Västs sida märks bara trötthet gentemot de postkommunistiska länderna. Det är illa; Europas integration är nämligen den enda långsiktiga överlevnadschansen för vår kontinent.

Det heter att de borgerliga partierna har en bättre europapolitik men att socialisterna är bättre på länderna utanför vår kontinent.

Jag tycker inte att det stämmer. Åtminstone vad gäller det behärskade intresset för den östra delen av Europa kan de borgerliga och socialisterna sträcka varandra handen. När muren föll jublade visserligen de borgerliga högre än socialisterna och gjorde förhastade uttalanden om vänstern och historiens sophög.

När kommunismen i Öst äntligen dog av utmattning fanns på många håll en förhoppning om en ny världsordning eller åtminstone en ny europapolitik. Dagens Nyheter kände en sådan glädje över murens

KJELL ALBIN ABRAHAMSON är Östeuropakorrespondent på Sveriges Radio och författare. Hans senaste bok heter *Balkan betyder berg*, utgiven på Fischer & Co 1995.

fall att tidningen helt resolut avskaffade begreppet Östeuropa. Utrikeschefen Harald Hamrin meddelade stolt (DN 23/9 1990) att Sveriges största morgontidning frångår "den tidigare praxisen att bunta samman de tre länderna i Centraleuropa, Polen, Tjeckoslovakien och Ungern och de fyra länderna Bulgarien, Rumänien, Jugoslavien och Albanien på Balkan under det gemensamma begreppet Östeuropa". Längre fram i artikeln heter det att det senaste årets dramatiska händelser "har gjort begreppet (Östeuropa) historiskt irrelevant. Med sina politiska undertoner – kopplingen till Sovjet – har det heller aldrig uppskattats av folken i dessa länder".

Nu kan ju begreppet Östeuropa, utan politiska undertoner, användas i geografisk bemärkelse. Det är inte ett dugg mer kontroversiellt än Väst- eller Sydeuropa. Om någon påpekar för mig att jag kommer från Nordeuropa är det svårt att finna någonting nedsättande i det.

I likhet med många geografiska beteckningar stämmer inte alltid kartan med verkligheten. Exempelen är många: Österrike är knappast ett land i öster, Europas geografiska mittpunkt ligger i Östeuropa, strax utanför Litauens huvudstad Vilnius. När man bilar från Västeuropeiska Wien till Prag så reser man västerut, västerut fast man bilar till Östeuropa. Tjeckerna påpekar med all rätt att Stockholm, Helsingfors och Wien, huvudstäderna i de tre länder som senast antogs i EU, ligger alla längre österut än Prag.

Från Stettin till Trieste

Visst, det finns ett Centraleuropa som säkert kommer att spela en allt större roll. Ändå är Östeuropa ett praktiskt samlingsnamn på de länder som mer eller mindre var Sovjetiska lydstat, Östeuropa är ett bra samlingsnamn på länderna "bakom järnridån" enligt den geopolitiska gränsdragningen av Winston Churchill i hans berömda Fultontal 1946:

”Från Stettin vid Östersjön till Trieste vid Adriatiska havet har en järnridå sänkts ned tvärs över kontinenten”.

Länderna i Östeuropa har självfallet alla sin egen profil. Som grupp har de troligtvis mer gemensamt än länderna i Västeuropa. De postkommunistiska länderna har en gemensam historia under det sovjetiska oket, dåliga löner, låg bostadsstandard, omfattande miljöförstörelse, otidsenlig eller ingen utbildning i t ex data och främmande språk. Det kommer att ta lång tid innan allt detta kan rättas till. En tysk industriarbetare tjänar idag 15 gånger mer än en tjeckisk kollega. Därför, anser jag, kan man tala om Östeuropa som ett geopolitiskt och ekonomiskt begrepp.

Vår blev hösteuropa

Varken Dagens Nyheter eller någon annan svensk tidning har sedan det bipolära Europa upplöstes satsat på en bättre journalistisk bevakning av det föränderliga Östeuropa. Såväl DN:s som Svenska Dagbladets Östeuropakorrespondenter bor i Sverige. Det mesta utrymmet har tidningarna de senaste åren ägnat åt kriget i ex-jugoslavien. Att detta krig absorberat Östeuropakorrespondentens hela tid har inte kompenseras med andra redaktionella insatser. De värkänslor för de postkommunistiska länderna som många kände för några år sedan har nu förbytts till trötthet och leda, av vår- blev hösteuropa. Frågan är om inte de utrikesintresserade tidningsläsarna idag vet mindre om

länderna i Öst än under det Kalla Krigets dagar.

Den bristande uppmärksamhet som har lett till farliga förenklingar – ekonomin är i maffians händer, politiskt är kommunisterna tillbaka, kulturellt gäller bara amerikansk film etc – alltså etiketteringar som inte gagnar någon.

Dessa vulgariseringar av en komplicerad verklighet påverkar självfallet också politikerna. Jag är säker på att inför EUs stora regeringskonferens kommer vi den närmaste tiden att få höra massor med lamentationer om det svåra, ja det omöjliga med att låta länderna i Öst bli medlemmar i den Europeiska Unionen. Så till exempel omtalas det polska jordbruket som vore det ett arkeologiskt fynd från medeltiden.

”Jordbruket i Öst- och Central-europa måste anpassas till EU-nivå”, heter det ständigt från Bryssel, t ex framfört av EU-kommissionären Hans van den Broek. De polska bönderna förstår vad som avses men undrar: måste vi använda fyra gånger mer konstgödsel och giftämnen än vad vi gör idag? Måste vi stressa grisarna att leva två, tre gånger kortare än idag? Måste vi årligen strejka och demonstrera? Måste vi med jämna mellanrum tömma ut tonvis med frukt och grönsaker

framför nationella parlament och EU-byggnader? Måste vi delta i slagsmål och förorsaka trafikstockningar?

Integrationen mellan Väst- och Östeuropa försenas på grund av bristande information och intresse. De negativa stereotyperna dominerar men det finns också positiva stereotyper. Så har ett land som Tjeckien fått en framgångsstämpel så positiv att det nästan betraktas som majestätsbrott att peka på komplexiteten och svårigheterna också i det landet.

Tjeckien framstår på många sätt som ”bäst i klassen”, ett land där arbetslösheten bara är tre procent och inflationen kring nio procent. Alla som inte förstått Tjeckiens förträfflighet får det påpekat av premiärministern Vaclav Klaus, känd för sin kalla charm och arrogans. I Prag finns ingen annan gud än Milton Friedman och Vaclav Klaus är hans profet. Tjeckien lyfts fram, och lyfter fram sig själv, som succéstoryn, landet med det häpnadsväckande språnget från den orwellska djurfarmen till en ekonomisk tiger.

Personligen hör jag till dem som är kritisk till de tjeckiska politikernas ekonomiska självhävdelse. I själva verket sopar Tjeckien många av de ekonomiska problemen under mattan. En viktig anledning till den låga inflationen och arbetslösheten hittar man i den s k lönekontrollen, en strikt reglering av löneutvecklingen. Lönekontrollen håller såväl infla-

tionen som arbetslösheten nere; en rad företag skulle omedelbart gå i konkurs om den avskaffades.

En del av det tjeckiska ekonomiska "undret" kan förklaras ganska enkelt; närheten till Väst och penningstinna turister. I fjol kammade Tjeckien in 2.9 miljarder dollar i tuistintäkter, jämfört med 1994 en ökning med cirka 30 procent. I år kommer enligt alla beräkningar turistinkomsterna att öka ytterligare, till 3.3 miljarder dollar. Det är ungefär en fjärdedel av turistinkomsterna i Österrike, det turisttätaste landet i Europa räknat i antalet övernattningar per invånare. Inte dåligt för Tjeckien som för bara några år sedan låg långt nere på den europeiska turistskalan.

Uppskörtade pragturister

Prague. Czech is out. Så står det mycket vitsigt på T-tröjor till försäljning i den tjeckiska huvudstaden. De flesta av de cirka 80 miljoner turister som varje år besöker Tjeckien är korttidsturister som just gästar Kafkas och Svejks huvudstad. Prag görs vackrare för varje vecka, ölet är gott, kulturutbudet rikt och massor av affärer möjliggör för glada konsumenter att, på amerikanskt vis, *shop till you drop*. Endast de som drabbas av de skickliga ficktjuvarna på och runt Karlsbron behöver ångra sitt besök. Visserligen blir man nästan konsekvent skinnad av Prags taxichaufförer (av nyhetsbyrån Reuter utnämnda till Europas fräckaste), visserligen blir man ofta uppskörtad på krogarna – på vissa restauranger

anger en skylt på tjeckiska att lokalbefolkningen bara betalar 50 procent. Att bjuda en tjeck på middag och låta han/hon sköta beställningen är rena rama förtjänsten.

Bumerangfråga

En tydlig skillnad mellan Vaclav Klaus' välsmorda retorik och vanligt folk märks också i säkerhetspolitiska frågor som Nato-anslutning. Vad gäller medlemskapet i EU vill Tjeckien vara "först bland de första", det gäller också medlemskapet i världens största försvarspolitiska organisation. Opinionsmätningar talar emellertid ett annat språk. Bara 33 procent av tjeckerna skulle idag rösta för ett Nato-medlemskap, motsvarande siffra bland polackerna är 69 procent. Troligtvis grundar sig tjeckernas skepsis på dåliga erfarenheter. År 1938 var Prag militärt allierad med Frankrike som tillsammans med England godkände Nazitysklands folkrättsvidriga annektering av Sudeterna, de tjeckoslovakiska ytterområden som beboddes av tyskar. År 1968 när tjeckerna försökte reformera den förstelnade öststatskommunismen krossades reformprocessen under Warszawapaktens stridsvagnar. Utrikespolitiskt har inget annat före detta kommunistland så ansträngda förbindelser med Tyskland som Tjeckien. Ibland har Sudetfrågan skenbart varit borta från dagordningen. Men bara skenbart ty oavsett om Husak eller Havel sitter

vid makten i Prag kastas Sudetfrågan som en bumerang mellan Bonn och Prag. Den historiskt heta potatis som i årtal väntar på sin lösning gäller de 2.5 miljoner Sudettyskar som Tjeckoslovakien drev iväg strax efter andra världskriget. Bonn kräver att Prag tar avstånd från denna kollektiva bestraffning som möjliggjordes genom ett dekret av president Eduard Renes. Prag å sin sida svarar med att fördrivningen var ett resultat av Nazitysklands krigspolitik och att Bonn skall gottgöra för nazisternas härjningar i Tjeckoslovakien under andra världskriget. Det är svårt att förutse några snabba resultat i denna bumerangfråga. Tyskland har emellertid klargjort att frågan måste lösas innan ett EU-medlemskap kan bli aktuellt.

Lågt politiskt intresse

En ogenerös medborgarskapspolitik, framförallt gentemot zigenare, håller på att förvandla det en gång mångkulturella "Schweiz i öster" till en etniskt ren stat. Inte heller Tjeckien är befriat från rasism och antisemitism. På senare år har flera judiska gravplatser och synagogan i Prag vandaliserats. Tjeckiska skinnhuvuden trakasserar med skrämmande regelbundenhet framförallt zigenare och vietnameser.

I slutet av maj går tjeckerna till parlamentsval, när denna artikel skrivs pågår kampanjens slutspurt. Om Tjeckien skall förbli en borgerlig ö i ett postkommunistiskt hav, återstår att se. Det politiska intresset

bland allmänheten skall emellertid inte överskattas. En undersökning (publicerad i februari 1995) bland 2.203 respondenter visade att 21 procent inte kunde minnas på vilket parti de röstade förra gången, 1992. Av de tillfrågade hävdade 27 procent att de inte alls hade röstat i det förra parlamentsvalet, detta trots ett officiellt valdeltagande på över 85 procent. Ytterligare 29 procent sade sig inte veta om det parti de röstade på verkligen hade kommit in i parlamentet.

Skumma transaktioner i Vaclav Klaus' regeringsparti ODS kom att kasta en mörk skugga över de sista veckorna av 1996 års valkampanj. Hemliga beundrare och generösa bidragsgivare i Budapest och Mauritius hade nämligen satt in 7.5 miljoner tjeckiska kronor på ODS' konto. Vid närmare undersökning visade det sig att den ungerske givaren varit död sedan 13 år tillbaka, och givaren från den brittiska ön förnekade att han skickat några slantar till ODS. Det ledande

oppositionspartiet, socialdemokratiska CSSD, hade tidigt sin uppfattning klar: pengarna kom från tjeckiska och utländska firmor som på detta sätt visade sin tacksamhet för gynnsamma privatiseringsaffärer. Lagen om ekonomiska bidrag till politiska partier skall ses över.

Den tjeckiske författaren Ludvik Vaculik, han skrev som dissident några av de bästa böckerna om kommuniståren, svarade så här nyligen (*Rzeczpospolita* 4-5 maj 1996) på frågan om vad som intresserar honom:

Demokrati bara för demokrater

"Politik, partipolitik, arbetet i parlamentet. Men jag retar mig på skojarna, korrupsionsaffärerna och brottsligheten. Mest av allt retar jag mig på demokratin eftersom den är till för alla. Jag anser nämligen, att demokrati bara skall gälla för demokrater. Min uppfattning är till exempel att en person som brutit mot lagen borde fräntas rösträtten.

Eftersom personen ifråga uppvisat en felaktig inställning till sina medmänniskor och deras egendom, varför skall han då ha inflytande över vilka som skall sitta i parlamentet? Jag har skrivit om detta men premiärministern Klaus har en annan uppfattning. Jag kommer igen att ta upp ämnet för jag skriver bäst när jag är arg. Annars har jag inte lust."

Personligen är jag varken arg eller har någonting otalt med tjeckerna. Vad jag dock vänder mig mot är den svenska, ja den västeuropeiska tröttheten gentemot de postkommunistiska länderna. Jag blir nedstämd av de förenklade klichébilderna, positiva eller negativa. Politiker, affärsmän och så kallat vanligt folk i Östeuropa gör storartade ansträngningar för att bygga upp fungerande demokratier och ekonomier. Europas integration är den enda överlevnadschansen för vår kontinent. För att uppnå det krävs större ansträngning och engagemang men framförallt större kunskap från Västs sida.